

УДК 330.341 : 330.837

НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

*Н. І. Литвиненко, д. е. н., доцент, ДВНЗ «Національний гірничий університет»,
natalyt33@mail.ru*

У статті проведено аналіз емпіричних досліджень взаємозв'язку між інституціональними чинниками та їх впливом на соціально-економічний розвиток. Узагальнено наслідки впливу окремих базових норм інституціональної системи суспільства на її соціально-економічний розвиток.

Ключові слова: емпіричні дослідження, соціально-економічний розвиток, інституціональні чинники, наслідки впливу інституціональних чинників, інституціональна система суспільства.

Постановка проблеми. Сьогодні у науковців не виникає сумнівів відносно впливу інституціональних чинників на соціально-економічний розвиток. Однак, більшість досліджень, як правило, присвячено впливу окремого інституту на соціально-економічний розвиток. Але окремий інститут чи норма є лише одним із структурних елементів цілісної системи в нашому випадку інституціональної системи суспільства. Оскільки елементи системи тісно пов'язані і взаємодіють між собою, то встановлення ступеню їхньої впливовості на розвиток має розглядатися через їх взаємозв'язки та синергетичні ефекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що науковці, досліджуючи функціонування норм у суспільстві, звертали увагу на існування певного взаємозв'язку між ними. Так, в роботах Дж. Локка нерозривно пов'язані між собою терпимість та свобода, межами для яких слугує закон [1]. Крім того, вчений довів, що толерантність є найбільш прийнятним засобом для забезпечення зростання добробуту країни, до якого «безпосереднім чином призводять чисельність та працьовитість... підда-

них» [1, с. 81]. Таких висновків він дійшов на основі досить сумного досвіду релігійних війн Західної Європи. Нагадаємо, що головним документом, який зазначив закінчення релігійних війн і законодавчо закріпив релігійну толерантність у Європі, був Вестфальський мир, підписаний у 1648 р. у ньому було закріплено принципи віротерпимості та надано свободу віросповідання всім християнським конфесіям. Нажаль в трудах Дж. Локка не дається емпіричної оцінки наслідків порушення вказаних норм на соціально-економічний розвиток, але він міг їх спостерігати їх на власні очі. Кількісну оцінку означених втрат змогли дати сучасні дослідження. Соціально-економічні втрати від релігійних війн у Європі, хоча й мають досить приблизну оцінку і сильно коливаються, однак підтверджують зв'язок між порушенням норми толерантності та занепаду країни. Так, втрати населення за оцінками британського вченого Веджвуд С. В. склали близько 5-8 млн. [2, с.8]. Прямими наслідками війни було збільшення державних витрат, податків та зростання цін на продовольчі товари та фураж. Зменшення товарообігу, земель, що обробляються та випадки позбавлення селян

свободи переміщення у князівствах Німеччини [2].

Шведські економісти Н. Бергген та Т. Нільсан на основі емпіричних даних довели наявність позитивного зв'язку між економічною свободою та толерантністю. Вони використали «Індекс економічної свободи» та чотири показника толерантності, які були розраховані за результатами соціологічних досліджень «Світового опитування цінностей» та «Європейського дослідження цінностей». Взаємозв'язок досліджувався за допомогою регресивного аналізу, в ході якого було виявлено, що важливою складовою механізму, через який економічна свобода впливає на толерантність, є соціальна довіра [3].

Взаємозв'язок між толерантністю та рівнем економічного розвитку, конкурентоспроможністю і кількістю талановитих працівників на основі коефіцієнтів Спірмена і Пірсона намагалися встановити Дж. Дез, К. Діранзо, Т. Тімен. Вченими було з'ясовано, що більш толерантні країни є одночасно і більш конкурентоспроможними, мають високий рівень економічного розвитку та велику концентрацію талановитих працівників. Разом з тим, результати їх аналізу засвідчили, що толерантність, незважаючи на те, що вона є важливим фактором економічного процвітання, сама по собі не може сприяти економічному розвитку [4].

Дослідженням взаємозв'язку між довірою та рівнем корупції займалася німецький економіст Іна Куббе. На прикладі 24 Європейських країн вона встановлювала взаємозв'язок між «Індексом сприйняття корупції» (The Corruption Perceptions Index) та оцінкою рівня довіри, отриманою європейською організацією, яка досліджувала цінності в різних країнах (the European Social Survey). Багатомірний регресивний аналіз, проведений дослідницею, виявив, по-перше, існування сильного взаємозв'язку між рівнем корупції та нормою довіра (як міжособистісною, так і інституціональною) і, по-друге, зниження рівня довіри в суспільстві під впливом корупції.

Встановлені тенденції підтверджуються змінами, що відбуваються у рівнях корупції і норми довіра в країнах Західної Європи та посткомуністичних країнах. Попри

те, що середній рівень корупції в посткомуністичних країнах вищий у порівнянні з Західними та все ж таки відмічаються позитивні тенденції. Так, ряд країн посткомуністичного простору, а саме Польща, Словенія, Естонія знизили рівень корупції і підвищили рівень довіри, в той час як Іспанія, Греція, Португалія за цей період часу погіршила ці показники.

Іна Куббе висунула припущення, що низький рівень міжособистісної довіри сприяє високому рівню корупції, яка, в свою чергу, негативно впливає на рівень довіри до політичних інститутів. Також вона припускає наявність причинно-наслідкового зв'язку між міжособистісною довірою, корупцією та інституціональною довірою, де корупція виступає у якості змінного посередника між різними видами довіри. Отже, для того, щоб знизити рівень корупції в країні необхідно підійняти в ній рівень міжособистісної довіри, що, у свою чергу, призведе й до зростання інституціональної довіри.

Разом з цим дослідниця відзначає деякі специфічні особливості для окремих країн. Так, для країн Західної Європи вона встановлює наявність більш тісного зв'язку між міжособистісною довірою і корупцією, а для посткомуністичних країн – між інституціональною довірою та корупцією. На думку Куббе, подібна залежність означає, що для країн посткомуністичного простору покращення державного управління і наявність ефективного уряду як наслідок зниження рівня корупції буде сприяти зростанню демократії і підвищить довіру до політичних інститутів. Отже, держава може генерувати довіру громадськості тільки тоді, коли громадяни будуть впевнені в тому, що сама держава є надійною [5, с. 117–135].

Взаємозв'язок між свободою слова та корупцією було встановлено нідерландським економістом С. К. Таваресом. Вчений дійшов висновку, що в країнах, в яких було прийнято жорсткі антикорупційні закони, у перші п'ять років спостерігалось зростання рівня корупції. Поряд з цим вчений звертає увагу на той факт, що потенційна вигода від впровадження законодавства про свободу слова може бути обмежена труднощами в отриманні інформації, що буде сприяти зростанню корупції. Крім того, С. К. Таварес

встановлює тенденцію зниження рівня корупції в країнах з мажоритарною виборчою системою, та відсутність такого зв'язку в країнах, де використовується пропорційна виборча система [6].

На наш погляд, висновки щодо зростання рівня корупції із покращенням свободи слова є дещо упередженими незважаючи на те, що вони підтверджені статистичними даними. Отриманий С. К. Таваресом на перший погляд досить парадоксальний результат не є наслідком фактичного зростання корупційної діяльності в суспільстві, а є результатом покращення свободи слова.

Так, коли ЗМІ починають активно публікувати інформацію про корупційні дії суб'єктів, то збільшується кількість оприлюдненої інформації. Як відомо, для оцінки рівня корупції використовуються індекси Corruption Perception Index (CPI) і International Country Risk Guide (ICRG), які розраховуються на основі соціологічних опитувань та експертних висновків. Отже, оцінка подій, які відбуваються в суспільстві, з боку людей, що виступають у ролі респондентів, як правило змінюється у залежності від отриманих ними можливостей від реалізації законодавства про свободу інформації. Таким, чином, ми вважаємо, що в означений С. К. Таваресом період зростає не власне не рівень корупції, а рівень оприлюднення інформації про незаконні дії чиновників. Завдяки більш вільному доступу як громадян, так і преси до інформації про діяльність уряду і законодавчої влади, факти їх корупційної діяльності стають більш відкритими для суспільства, що позначається на значеннях індексу корупції.

Не менш цікавого висновку у дослідженні корупції дійшли американські економісти М. Свелехін та Д. Стенсел, встановлюючи зв'язок між рівнем економічної свободи, корупцією та рівнем соціально-економічного розвитку країни. У своїх дослідженнях вчені використали вибірку із 60 країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку і побудували мультирегресну модель взаємозв'язку між означеними факторами. Висновки, отримані дослідниками, суттєво похитнули широко розповсюджену думку про те, що корупція є стримуючим фактором для зростання еко-

номіки. Вчені вважають, що за інших рівних умов корупція знижує економічне зростання тільки у випадку, коли економічні агенти мають мало вибору (тобто рівень економічної свободи в країні низький); у разі коли вони мають достатній вибір (відносно високий рівень економічної свободи), то корупція допомагає обійти надмірний контроль з боку держави і у такий спосіб дозволяє розширити можливості вибору господарюючих суб'єктів. Як наслідок, активізується економічна діяльність, що сприяє економічному зростанню. Для ілюстрації своїх висновків М. Свелехін та Д. Стенсел приводять приклад Китаю, який має високий рівень корупції і низький рівень економічної свободи. Але в досліджуваному періоді 1995–2004 р.р. спостерігались досить цікаві тенденції – зниження рівня корупції водночас із зростанням рівня економічної свободи і суттєвим економічним ростом, що в цілому підтверджує висунуту гіпотезу. Вчені вважають, що їхні результати необхідно враховувати при формуванні економічної політики, особливо країнам з перехідною економікою [7].

Зазначимо, що окремі дослідники вважають, що в деяких випадках вона може принести певні вигоди до таких віднесено позитивні екстерналії, то б то зниження трансакційних витрат хабародавців і розширення можливостей для економічної активності. Досить часто як позитивний приклад дії корупції приводять Індонезію за часів М. П. Сухарто. В період президентства Сухарто країна демонструвала значні темпи росту і в той же час була однією із найкорумпованих держав. Міф про ефективність розвитку Індонезії за часів Сухарто спростовано Р. Фісманом і Е. Мигелем за допомогою емпіричних даних. На основі дослідження динаміки цін на акції на Джакартській біржі вони встановили залежність економіки Індонезії від стану здоров'я Сухарто, що однозначно трактується як неефективне функціонування економічної системи означеної країни [8].

Економічна свобода як один із найбільш вагомих факторів впливу на розвиток стала предметом досліджень українських вчених Л. В. Пан та Н. В. Романченко, які здійснили спробу встановити взаємозв'язок

між суспільними цінностями та рівнем економічної свободи. Дослідники провели розрахунки коефіцієнтів кореляції між «Індексом економічної свободи» і показниками суспільних цінностей, отриманих на основі досліджень Г. Хофстеда. У результаті було встановлено сильний зворотній зв'язок між рівнем економічної свободи і показником дистанції влади (із зростанням рівня дистанції влади рівень економічної свободи зменшувався). Характер виявленого зв'язку, як стверджують вчені, вказує на зростання обмежень існуючого бізнес-середовища та посилення втручання держави в економіку.

У подальших дослідженнях Л. В. Пан та Н. В. Романченко виявили прямий сильний зв'язок між рівнем економічної свободи і показником індивідуалізм. Загалом вчені дійшли висновку, що суспільні цінності впливають на рівень соціально-економічного розвитку країн, а також на рівень економічної свободи. Разом з цим було показано, що зважаючи на об'єктивні специфічні риси розвитку кожної із країн, загальної культурної моделі, яка б могла забезпечити автоматичний успіх для всіх, не існує [9].

Аналіз зв'язку між рівнем економічної свободи і рівнем демократії в країні став предметом досліджень багатьох представників вітчизняної та світової науки. Загалом у своїй більшості вчені дотримуються погляду, що між окремими показниками економічної свободи та демократією існує зв'язок – наприклад, між такими індикаторами, як витрати уряду та регулювання економічних процесів, а також обмеження операцій на міжнародній біржі. З іншого боку, між такими показниками, які гроші та рівень інфляції, дискримінаційне оподаткування у більшості робіт зв'язок не виявлено. При цьому досить багато вчених взагалі ставить під сумнів наявність зв'язку між рівнем демократії та економічною свободою [10–12].

Проблемі взаємозв'язку між інституціональною довірою та урядом в умовах кризи було присвячено щорічний огляд «Погляд на уряд» (Government at a Glance 2013). В огляді вказується на важливість такого взаємозв'язку, оскільки від нього залежить ефективність проведення в поточному та майбутньому періодах соціально-економічної політики. Окрім того, автори огляду

наголошують на необхідності розширення дослідження норми довіри та з'ясування характеру її впливу на суспільство в цілому, покращенні процедури, методології та стандартизації такого дослідження [13].

Формулювання мети статті. Мета даної роботи полягає в аналізі досліджень взаємозв'язку між елементами інституціональної системи суспільства, які проведені на основі емпіричних даних, та встановлені наслідків їх впливу на соціально-економічний розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами теоретичних досліджень нами були виділені базові норми, які формують інституціональну систему суспільства та мають показники їх кількісного виміру. До таких норм нами віднесено: свободу, толерантність, довіру, рентоорієнтовану поведінку та правову поведінку. Слід відмітити, що означені норми мають різні види. Так, норма «свобода» має досить значну кількість видів, найбільш досліджувані з яких – економічна свобода, свобода слова, релігійна свобода (свобода віросповідання), політична свобода та інші. Як вид рентоорієнтованої поведінки – корупція. Що стосується довіри, то її розглядають як деперсоніфіковану та персоніфіковану, міжособистісну та інституціональну.

Представлений вище аналіз досліджень взаємозв'язків між нормами на основі емпіричних даних, а також уявлень про характер їх впливу на соціально-економічний розвиток та на розвиток особистості, в узагальненому вигляді представлено в таблиці 1. В нашому дослідженні наслідки впливу різних видів певної норми на розвиток узагальнені.

Таблиця 1 в узагальненому вигляді відображає, як окремі норми інституціональної системи суспільства впливають на її соціально-економічний розвиток. Така інформація має високе прогностичне значення, оскільки дозволяє визначити ті вузлові елементи, на які має впливати держава при проведенні економічної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку національної економіки. Однак слід зауважити, що здійснений нами аналіз наукової літератури одночасно виявив і певні недоліки у дослідженні зв'язків як між самими нормами, так і

між ними і соціально-економічним розвитком.

До таких недоліків слід віднести якість вибірок, які слугували основою для досліджень. Як показує практика, більшість вибірок країн, в рамках яких проводився статистичний аналіз, носили загальний характер і

охоплювали групи країн без урахування рівня соціально-економічного розвитку. Це, на наше переконання, впливало на точність результатів дослідження, тому необхідними стають розрахунки зв'язків у вибірках, до складу яких входять країни з однаковим рівнем розвитку.

Таблиця 1

Вплив норм інституціонального середовища на соціально-економічний розвиток

Норма	Наслідки впливу для окремої особистості та суспільства	Результат впливу на забезпечення розвитку
Свобода	<p>Спонування до пізнавальної діяльності.</p> <p>Сприяння усвідомленню себе як незалежної особистості.</p> <p>Стимулювання розвитку суспільного договору між незалежними людьми, відхід від відносин безумовної підлеглості.</p> <p>Підвищення ступінь усвідомлення своїх інтересів.</p> <p>Надання права вирішувати свою долю, діяти на власний розсуд, тобто право вибору.</p> <p>Сприяння продукуванню нових ідей</p>	<p>Поглиблення суспільного поділу праці.</p> <p>Розвиток індивідуалізму та підприємництва.</p> <p>Юридичне закріплення вільної людини. (Законодавче закріплення того, що людина є вільною і тільки вона має на себе всі права, ніхто не може володіти іншою особою).</p> <p>Усвідомлення своїх прав та обов'язків, формування громадянського суспільства.</p>
Толерантність	<p>Формування поваги до іншого світогляду та способу життя.</p> <p>Становлення оптимальної у функціональному відношенні поведінки.</p> <p>Встановлення правопорядку, меж свободи.</p> <p>Активізація міжособистісної та між групової взаємодії.</p> <p>Зниження соціального тиску.</p> <p>Сприяння інтегративним процесам.</p> <p>Збереження культурної різноманітності.</p> <p>Здатність до сприйняття нового, до інновацій.</p>	<p>Мирне співіснування людей з різним світоглядом у межах обмеженого простору.</p> <p>Формування громадянського суспільства.</p> <p>Формування соціального капіталу.</p> <p>Зростання рівня добробуту суспільства завдяки поглибленню економічної свободи й інноваційності.</p>
Довіра	<p>Встановлення та підтримання де персоніфікованих міжособистісних зв'язків.</p> <p>Встановлення очікуваних поведінкових реакцій (стереотипів).</p> <p>Забезпечення самовизначенності особистості.</p> <p>Відтворення соціально-економічної системи.</p> <p>Забезпечення самоорганізації суспільства.</p>	<p>Формування громадянського суспільства.</p> <p>Формування соціального капіталу.</p> <p>Зниження трансакційних витрат. Зниження ризиків. Пожвавлення економічної активності суб'єктів. Формування умов для більш ефективної роботи ринкового механізму.</p>

Рентоорієнтована поведінка	Витрачання реальних ресурсів на спроби отримати доходні трансферти. Встановлення неправомірних практик. Зниження ефективності суспільного договору. Обмеження рівня свободи	Зростання рівня корупції. Зростання трансакційних витрат. Зниження рівня добробуту.
Правова поведінка	Встановлення меж свободи. Встановлення меж толерантності. Регулювання людської поведінки. Стабільність і керованість соціального порядку. Зниження соціального тиску. Забезпечення цілісності суспільства.	Формування громадянського суспільства. Зниження трансакційних витрат; Зниження рівня рентоорієнтованої поведінки. Зростання добробуту.

Висновки. Таким чином, аналіз досліджень, які проведені на основі емпіричних даних, дозволяє стверджувати, що, поперше, між різними елементами інституціональної системи суспільства існує тісний зв'язок та, по-друге, що такий зв'язок впливає на розвиток і функціонування як самої системи у цілому, так і на її окремі елементи. Тому, зважаючи на встановлений об'єктивний взаємозв'язок та взаємовплив складових елементів системи, важливим є аналіз не тільки якісного, але й кількісного характеру такого взаємозв'язку.

Отже, при розробці будь-яких соціально-економічних заходів необхідно приймати до уваги стан системи та її компоненти, а також вони повинні носити комплексний характер.

Отриманні результати можуть бути використанні для подальшого теоретичного дослідження взаємозв'язків між елементами інституціональної системи суспільства, синергетичних ефектів від них та наслідків впливу на соціально-економічний розвиток. Отримані результати можуть бути використані при дослідженні інституціональної системи українського суспільства, що дозволить виявити вузькі місця його розвитку та розробити рекомендації щодо їх усунення.

Література

1. Локк, Д. Два трактата о правлении / Д. Локк; перевод. с англ. – Челябинск : Социум, 2007. – 264 с.
2. Веджвуд, С. В. Тридцатилетняя война / Сецилия Вероника Веджвуд; перевод с англ. И. В. Лобанова. – М. : АСТ: Астрель: Полиграфиздат, 2012. – 571 с.
3. Berggren, N. Does economic freedom foster

tolerance ? [Electronic resource] / Niclas Berggren, Therese Nilsson. – Mode of access: <http://www.ifn.se/wfiles/wp/wp918.pdf>. – Title from the screen.

4. Das, J. A global tolerance index [Text] / J. Das, C. DiRienzo, T. Tiemann // *Competitiveness Review: An International Business Journal*. – 2008. – Vol. 18 Iss: 3. – P. 92–205.

5. (Dys-)Functionalities of Corruption. Comparative Perspectives and Methodological Pluralism [Text] / T. Debiel, A. Gawrich (Eds.) // *Comparative Governance and Politics*. – 2013. – Special Issue 3. – P. 264.

6. Tavares, S. Do Freedom of Information Laws Decrease Corruption? [Електронний ресурс] / Samia Costa Tavares. – Режим доступа: <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/3560/>. – Загол. з екрана.

7. Swaleheen, M. Economic Freedom, Corruption, and Growth / Mushfiq us Swaleheen, Dean Stansel // *Cato Journal*. – 2007. – Vol. 27, No. 3. – P. 343–358.

8. Фисман Р. Экономические гагстеры: Коррупция, насилие и бедность национальных масштабов / Р. Фисман, Э. Мигель; пер. с англ. О. Литвинова. – М.: ООО «Юнайтед Пресс», 2012. – 302 с.

9. Пан Л. В. Вплив культури на рівень економічної свободи і міжнародну комерційну діяльність [Текст] / Л. В. Пан, Н. В. Романченко // *Наукові записки національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Економічні науки. – 2008. – Том 81. – С. 61–65.

10. Stroup, M. Economic Freedom, Democracy and the Quality of Life [Електронний ресурс] / Michael D. Stroup. – Режим доступа: http://www.researchgate.net/profile/Peter_Zaleski/publication/226219835_Economic_Freedom_and_the_Quality_of_Life_An_Empirical_Analysis/links/0c960515f00f02ff90000000.pdf. – Загол. з екрана.

11. Peev, E. Democracy, Economic Freedom and Growth in Transition Economies [Електронний ресурс] / Evgeni Peev, Dennis C. Mueller. – Режим доступа: http://homepage.univie.ac.at/dennis.mueller/democracy_ec_freedom_trans_econ_peev_kyklos2012.pdf. – Загол. з екрана.

12. Zakir Saadullah Khan, M. Democracy and Economic Freedom: A Static Panel Data Analysis of South Asia [Електронний ресурс] / M. Zakir Saadullah

Khan .– Режим доступа:
http://era.oszk.hu/02300/02341/00026/pdf/ERA02341_ce_u_2012_01_032-049.pdf . – Загол. з екрана.
 13. Government at a Glance 2013 [Електронний

ресурс]: Сайт «Organisation for Economic Co-operation and Development». – Режим доступа:
<http://www.oecd.org/gov/> . – Загол. з екрана.

РЕЗУЛЬТАТЫ ВЛИЯНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Н. И. Литвиненко, д. э. н., доцент, ГВУЗ «Национальный горный университет»

В статье проведен анализ эмпирических исследований взаимосвязи между институциональными факторами и их влияния на социально-экономическое развитие. Теоретические исследования позволили обобщить последствия влияния отдельных базовых норм институциональной системы общества на социально-экономическое развитие.

Ключевые слова: эмпирические исследования, социально-экономическое развитие, институциональные факторы, последствия влияния, институциональная система общества.

RESULTS OF THE INFLUENCE OF INSTITUTIONAL FACTORS ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

N. I. Lytvynenko, D.E., Ass. Prof., SHEI «National Mining University»

Empirical studies of relationship between institutional norms and their effect on socio-economic development is analyzed. The consequences of influence of basic norms of the institutional system of society on socio-economic development are generalized.

Keywords: empirical studies, socio-economic development, institutional norm, result of influence, institutional system of society.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Задосю А. О.

Надійшла до редакції 12.10.2016.